

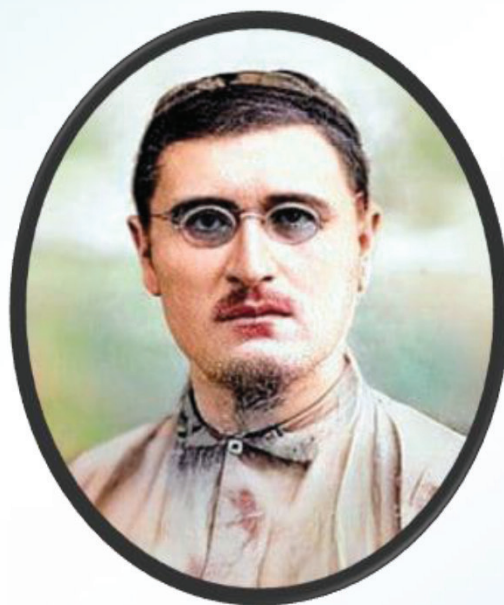
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR NOMIDAGI ANDIJON DAVLAT
UNIVERSITETI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI INNOVATSION RIVOJLANISH
VAZIRLIGI

YANGI O'ZBEK ADABIYOTINING SHAKLLANISHI VA TAKOMILIDA
ABDULHAMID CHO'LPON IJODINING O'RNI

XALQARO ILMIY-AMALIY ONLAYN KONFERENSIYA

2022-yil 15-mart

*Uzoq yo'lning yo'lchisiman, boraman,
Istagimni bu yo'llardan olaman!..*

MATERIALLARI

ANDIJON – 2022

OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR NOMIDAGI ANDIJON DAVLAT
UNIVERSITETI
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI INNOVATSION RIVOJLANISH
VAZIRLIGI

“YANGI O'ZBEK ADABIYOTINING SHAKLLANISHI
VA TAKOMILIDA ABDULHAMID CHO'L PON
IJODINING O'RNI”

XALQARO ILMIY-AMALIY ONLAYN KONFERENSIYA

(2022-yil 15-mart)

MATERIALLARI

ANDIJON – 2022

УЎК: 821.512.133-4.

КБК: 83. (Ў)

Tahrir hay'ati:

A.S.Yuldashev, R.Shamsutdinov, B.Rahmonov, Z.Mamajonov,
D.Abdullayeva, S.Islomova, I.Madg'oziyev

Mas'ul muharrir:

Dilmurod QURONOV

Filologiya fanlari doktori, professor

Taqrizchilar:

Nurboy JABBOROV, f.f.d. prof.

Bahodir KARIMOV, f.f.d. prof.

Ushbu konferensiya bajarilishi 2021–2022 yillarga mo'ljallangan A-OT-2021-57 raqamli "Cho'lpon hayoti va ijodiy merosi manbalarining elektron platformasi va mobil ilovasini yaratish" mavzusidagi amaliy loyihasi doirasida o'tkazilgan.

*Ўйланган ўйларга кўнгил юпанмас,
Кўнгилнинг истаги ўй билан қонмас,
Айталар бу тунда ёруғ шам ёнмас,
Чақмаса гугуртни асл ўғиллар....*

Маърифат РАЖАБОВА

Бухоро давлат университети

Ўзбек адабиёти кафедраси доценти, ф.ф.н.

marifat.bakaeva@mail.ru

ЙИЛ ФАСЛЛАРИ ВА БАДИИЙ ТАЛҚИН

Аннотация: Мақолада Чўлпон лирикасида йил фасллари тасвири билан боғлиқ ғояларга урғу берилади. Баҳор (кўклам) куз, хазон, қиш каби йил фаслларининг бадий талқинлари орқали ёритилган ғоялар шоир лирик мероси мисолида таҳлилга тортилади.

Резюме: В статье рассматриваются идеи связанные с временами года в лирике Чулпан. А также анализируется лирическое наследия Чулпана о весне, осени и зиме.

Summary: The article stresses the idea connected with the description of seasons in Chulpan's lyrics. Literaru description of seasons of the year is analured in the xamples of lyric heritage the poet.

Калит сўзлар:Чўлпон лирикаси, пейзаж лирикаси, табиат, табиат ва инсон, баҳор (кўклам) куз, хазон, қиш, қарға.

Ключевые слова и термины: Лирика и Чулпана, пейзажная лирика, природа, природа и человек, ранняя весна, осень, листопад, зима, ворона.

Keys words:Chulpan's lyrics, landscape's lyrics, nature, nature and human, spring, autumn, fall, winter, crow.

Табиат иждокорлар учун ҳамиша илҳом манбаи бўлиб келган, чунки инсон қалбининг нозик кечинмаларини табиатдан айри ҳолда тасаввур қилиб ҳам, тасвирлаб ҳам бўлмайди. Шунинг учун адабиётда, айниқса, шеърятда табиат поэтикасига мурожаат қилиш барча даврларда долзарблик касб этган. Буни биргина Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўпон ижоди мисолида ҳам кузатиш мумкин.

Чўпон зиддиятли даврнинг истеъдодли ва закий фарзанди эди. У жамиятда юз берган қабих иллатлар, зулм ва адолатсизликлар, миллат бошига тушган қора кунларнинг гувоҳи бўлди. Ана шундай аянчли ҳолатларнинг бадиий талқинлари унинг назмий ва насрий асарларида бўй кўрсатди. Шоир даврнинг оғриқли дардларини, замондошларининг аламли ва маҳзун кайфиятини, гоҳо эҳтиросли қалб кечинмаларини тасвирлашда табиат манзараларига қайта - қайта мурожаат қилиб, шу йўл билан жонли манзара, жонли тасвирлар яратишга эришди.

Чўпон лирикасида баҳор (кўклам), куз, ҳазон, қиш каби йил фасллари билан боғлиқ тасвирларга дуч келинади. Улар шоирнинг турли мақсад ва ғоялари учун хизмат қилган.

Маълумки, куз – бу баҳор ва ёзнинг интиҳоси. Ҳазон эса йил фасллари алмашинувининг натижасидир. Шунинг учун шарқ шеърятинида ҳазонни кексалик, қариллик тимсоли сифатида тасвирланади. Фикримизни Алишер Навоийнинг “Ғаройиб ул-сиғар” дебчасидаги қуйидаги иқтибос ҳам тасдиқлайди: “Ва куҳулат айёмиким, ўттуз бешдин қирқ бешга дегинча қиёс қилса бўлғайким, бу фусулнинг ҳазонидурким, тириклик боғининг баргрезининг нишонидур, анинг таърифида “Бадойиъ ул-васат” била ўтказдим” [1.19].

Мумтоз шеърят тажрибаларини пухта ўзлаштирган Чўпон табиат ва жамият ҳодисалари орасидаги уйғунлик орқали Ватан ва миллат тақдирида кечадиган ижтимоий -сиёсий воқеаларга ўз муносабатини билдириб ўтди.

Чўпон лирикасида куз фасли билан боғлиқ тасвирларга дуч келинадики, улар асло бир-бирини такрорламайди. “Куз”, “Ҳазон” номли

шеърлари пейзаж лирикасининг гўзал намунаси. Шоир табиат ва инсон, табиат ва жамият орасидаги уйғунликни рамзий образларда санъаткорона тасвирлайди.

Кўм –кўк экан, сарғайдилар япроқлар –

Оғрик, мағлуб тутқун Шарқнинг юзидек[2. 414].

Шоир байтда чиройли тасвир яратган. Баҳорда кўм-кўк бўлган япроқларнинг сарғайиши куздан нишона. Япроқларнинг сарғайиши “оғрик ва мағлуб бўлган Шарқнинг юзига” қиёсланади. Шоир бундай манзара орқали мустамлака остида қолган Шарқнинг аянчли аҳволига ишора қилади. Буни шеърининг кейинги мисраларида қўлланган “қора булут”, “қарға” каби рамзлар ҳам тасдиқлайди:

Бало янглиз қатор-қатор чизилиб,

Кўк юзидан қарғалар ҳам ўтарлар

Шарқдек ичдан яширингина эзилиб,

Кўп жонлилар сўнгги тинни кутарлар[2. 414].

Қарғаларнинг тизилишиб ўтиши табиатда кузатиладиган ҳолат. Шоир табиатнинг ана шу ҳодисасидан Шарқда “бало янглиғ” кезиб юрган истибдоднинг аянчли қиёфасини чизади. “Сўнгги тин – уйкуга кетиш”. Табиатнинг “сўнгги тини” - бу қиш. Шоир табиатнинг анашу ҳодисаси - “сўнгги тин”ни жамиятга кўчиради. “Сўнгги тин”ни кутганлар “ичдан яширингиуа эзилган кўп жонлар”дир, дея таъкидлайди.

Чўлпон “Куз” шеърисида табиат ҳодисаларини миллат қисматига боғлаб кўрсатади. Бу билан шоир бутун ҳаёти ва ижодининг моҳиятини ташкил қилган эрк ғоясини гўзал тасвирларда талқин этади.

Ўз замонасида ва ҳатто ундан кейин ҳам таъқибларга учраган шоир шеърларида мунгли ва дардли замондошларининг қиёфасини, уларнинг асрий орзу-умидларни кўрқмай баралла куйлади. Чўлпон лирикасининг ана шундай гўзал намуналаридан бири “Яна қор” шеърисидир.

Шоирнинг табиат тасвири билан боғлиқ шеърларида қарға рамзий образ сифатида тез-тез кўзга ташланади. Чўлпон “Яна қор” шеърда қарғаникуз ва қиш фаслининг даракчиси сифатида тасвирлайди:

*Яна қор. Оқ кафан ўралди яна
Яна кўк қуйди ерга парларини,
Қарганинг тиллари бурилди яна,
Яна қиш чорлади нафарларини*[2.424].

Маълумки, бадий адабиётда қарға чақимчилик рамзи сифатида қўлланади. Чўлпон шеърда қишга хос тасвирларни бадий акс эттирар экан, қарганинг ҳар иккала хусусиятини қуйидаги мисраларда умумлаштиради.

*Бир фақат қарғалар қор устида,
Қорлашиб қиш бобойин олқайлар.
Тўнгдирувчи заҳар совуқ тунда
Бева – бечоралар ёмонлайлар*[2.424].

Шоирнинг қиш ва қорли кун тасвиридан мақсади: ”ҳар етимнинг кўзи ёшли, ҳар фақирнинг йиғиси, ҳар бир сариф юзидаги сўнги шуъла ва ҳар томонда бир қайғу”ни табиат уйғунлигида беришдир. Шеърдаги “оқ кафан”, “қарғалар”, “қор кафан”, “булут”, “бўрон” каби поэтик образлар орқали Чўлпон жамиятда ҳукм сураётган зўравонлик, экрисиликка урғу беради:

*Яна қиш... Қор кафан ёпилди яна,
Қарғаларга тўй... ўйин топилди яна*[2.424].

Адабиётда қиш – бахтсизлик ва мусибат, баҳор-янгилиниш, яшариш, ёшлик ва гўзаллик рамзи сифатида қўлланган. Чўлпонинг “Кўклам келадир” номли шеърда кўклам (баҳор)нинг барча фазилатлари гўзал тасвирларда баён қилинган.

*Кўкламойим йўлга чиққан. Кўкламойим қўзғолган,
Кўк кўйлакнинг битишига, унча кўп ҳам қолмаган*[2.491].

Кўклам ташхислантирилган. Унинг келишига “қип яланғоч дарахтлар” кўз тикиб турган бўлса, қарғалар эса:

Қарғалар ҳам қишда қилган гуноҳларини унутиб,

Узр айтмасдан, индамасдан учиб-учиб кетарлар [2.491].

Табиатнинг гўзал товланишлари, баҳорий уйғониш, янгиланишлар, унинг турфа сиру асрори, чунончи, “кўк кўйлакнинг битишини чидамасдан кутаётган дарахт”лар, “сезгиларни уйғотувчи ҳидли гуллар”, “гул ҳидларидан ризқ эмгувчи жониворлар”, “кўкламойимнинг ипак кўйлаги бошини силаган ер”, борингки, баҳорнинг барча нашъу намоси бадий тасвирланган шеърнинг охириги бандида шоир ўзининг асл муддаосини баҳорга уйғун тарзда ифодалайди:

Кўклам билан юртимга ҳам бир кўкариш келсайди.

Кўнгиллар ҳам ҳаволардек кўклам ҳиди берсайди,

Дилларга ҳам ҳаволардек кўклам руҳи кирсайди!... [2.491]

Шоир мазкур шеърда кўклам тасвирини яратиш орқали жамиятда ҳурлик, озодлик ва тенглик барқарор бўлишини, “юртининг кўкариши” – истиқлолга эришишини табиат ва жамият манзараларининг қиёсий талқинида туташтиради.

Чўлпонинг “Кўклам келадур” шеърида баҳорнинг келиши интиқлик билан кутилган бўлса, “Баҳор келди” шеърида баҳорнинг юртга ташриф буюрганлиги, “Ваҳимали қиш биносининг йиқилиб, баҳор эшиклари очилганлиги”га урғу берилади.

Йўқсилларни инграгувчи қиш кетиб,

Баҳор келди, гулбарралар очилди.

Ваҳимали қиш биноси йиқилиб,

Гўзал баҳор эшиклари очилди[2.471].

Бу шеърда лирик қаҳрамонинг томомила ўзгача руҳий ҳолати тасвирланган. Шоир баҳорнинг ташрифи нафақат табиатга, балки юртга, “шодлик иси ” - уйғониш онлари келганидан дарак эканлигини баралла куйлайди. “Оппоқ ой” номли шеърида ҳам Чўлпонинг миллат тақдири, инсон эрки, шаъни, қадри ҳақидаги қарашларини табиатга мурожаат қилган ҳолда бадий ифодалайди.

Қучогингда жуда совуқ, оппоқ ой,

Кўклам келсин, бир севинай, бир ўйнай [2. 461].

Хулоса қилиб айтганда, Чўлпон шеърлярида Туркистон ўлкасининг қисмати табиат ва йил фасллари билан боғлиқ ҳолда бадий талқин қилинади. Шоир шеърларида табиат ва йил фасллари тасвири нафақат унинг руҳ ва кайфиятини, балки, бутун ҳаётини бағишлаган, бутун ижодида тараннум қилган ўлмас ғояларни ўзида мужассамлаштирган.

Адабиётлар:

1. Навоий Алишер. Мукамал асарлар тўплами. XX жилдлик. III жилд. Ғаройиб ус- сиғар. –Т.: “Фан”, 1988.
2. Чўлпон. Яна олдим созимни. –Т.: Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1991 .

Машхура ШЕРАЛИЕВА

АДУ, Ўзбек адабиётшунослиги кафедраси доценти,

филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

РИВОЯДА НУТҚ СУБЪЕКТИ ВА НУҚТАИ НАЗАР ЭГАСИ

(Чўлпон ва Э.Аъзам асарлари мисолида)

Аннотация: Ривояда нутқ субъекти ва нуқтаи назар эгасини фарқлаш бадий асарнинг ғоявий-бадий моҳиятини англашда алоҳида ўрин тутади. Чўлпон “Кеча ва кундуз” романида айрим эпизодлар тасвирида ривоя орқали персонаж нуқтаи назари иллюзиясини ҳосил қилади, бироқ моҳиятан ўз нуқтаи назарини ифодалашга эришади. Э.Аъзамнинг “Анойининг жайдари олмаси” ҳикоясидаги эпизодда содир бўлаётган воқеа персонаж нигоҳидан, унинг баҳоланиши эса персонаж-ҳикоячи нуқтаи назаридан берилади.

Калит сўзлар: ривоя, нутқ субъекти, нуқтаи назар эгаси.

MUNDARIJA

XX ASR BOSHLARI TARIXIY-MADANIY SHAROITI VA CHO‘LPON IJODIYOTI

Almaz ÜLVİ BİNNATOVA. Əbdülhəmid Çolpan – cədidçilərin ən böyük şairi.....	4
Рустамбек ШАМСУТДИНОВ. Чўлпоннинг биринчи терговдаги жавоблари.....	11
Дилором АЛИМОВА. Чўлпон ва давр.....	15
Баходир РАҲМОНОВ. Чўлпон – эрк, истиқлол ва озодлик куйчиси.....	21
Дилдорахон АБДУЛЛАЕВА. Чўлпон мактублари хусусида.....	29
Нормурод АBAЗОВ. Бeҳбудий ва Чўлпон.....	37
Ойсулув ЎРОҚОВА. Чўлпон эстетик тафаккурининг хусусиятлари.....	43
Махбуба ЗИЯЕВА. Роль творчества Абдулхамида Сулеймана Чулпана в узбекской литературе.....	47
Сохибахон ИСЛОМОВА . Чўлпоннинг жорий нашрларда эълон қилинмаган шеърлари хусусида.....	50
Искандар МАДҒОЗИЕВ. Чўлпоннинг бир имзоси хусусида.....	57
Mamlakat ISMOILOVA, Shahlo KAMOLOVA. Aesthetical thought of mankind in chulpon’s works.....	64
Adiba ABDURAZZAQOVA. Sulaymonqul bazzoz – Volai Rasvo adabiy merosi хусусида.....	72
Умринисо ТЎРАЕВА. Чўлпон ижодида маърифатпарварлик ғояларининг ифодаланиши.....	76
Sabriddin AHMADOV. Cho’lpon ijodining tarixiy ahamiyati va o’ziga xos xususiyatlari.....	81

CHO‘LPON IJODIY IZLANISHLARI VA YANGI O‘ZBEK

ADABIYOTINING BADIY TAKOMILI

Бахтиёр ФАЙЗУЛЛОЕВ. Чўлпоннинг бадий маҳорати (<i>“Гўзал” шеъри мисолида</i>).....	87
Hamza ÖZTÜRKCÜ. Çolpan'in yarkinay piyesinde kadın.....	95
Нурбой ЖАББОРОВ. Чўлпон шеъриятидаги айрим рамзлар поэтикаси.....	115
Дилмурод ҚУРОНОВ, Донохон НЕЪМАТОВА. “Ойдин кечаларда” ҳикоясининг иккинчи таҳрири ҳақида.....	124
Муқаддас ТОЖИБОЕВА. Чўлпон сафарномаларидаги ўзига хослик.....	132
Дилрабо ҚУВВАТОВА, Раҳима ШАРИПОВА. Чўлпон шеъриятида шамол ва булут рамзлари талқини.....	136
Ғайрат МУРОДОВ. Романчиликда янги бадий тажриба.....	141
Нормат ЮЛДАШЕВ. Чўлпон шеъриятида анъанавий жанрлар ва уларнинг трансформацияси.....	146
Ҳалим КАРИМ. Чўлпон ва болалар адабиёти.....	152
Маърифат РАЖАБОВА. Йил фасллари ва бадий талқин.....	159
Машхура ШЕРАЛИЕВА. Ривояда нутқ субъекти ва нуктаи назар эгаси (Чўлпон ва Э.Аъзам асарлари мисолида).....	164
Азиза АХМЕДОВА. Чўлпон асарларида такрорнинг лингвопоэтик хусусиятлари.....	168
Анжелика ХАЗРАТКУЛОВА. Мастер художественной словесности Абдулхамид Чулпан.....	174
Akromjon XUDOYBERDIYEV. Cho’lpon she’riyatida vatan konseptining badiiy falsafiy talqini.....	178
Бегали МЎМИНОВ. Чўлпон насрида зиёли образи талқини хусусида.....	186
M.QUDRATOVA. Cho’lpon – Navoiy ijodining targ’ibotchisi.....	191
Sabina BERDIYEVA. Cho’lpon hikoyalarida ayol obrazi tasviri.....	194
Orziboni YUSUPOVA. Cho’lpon ijodiy izlanishlarida va poetik individuallikni ta’minlashda sintaktik parallelizmning o’rni.....	198